

הרב חיים סבתו

ר"מ בישיבה

מקלקל בחבורה

- א. מבוא
- ב. שיטת רש"י - ביאור חדש בשיטתו
- ג. שיטת התוספות
- ד. שיטת הרמב"ן
- ה. שיטת הר"ן

א. מבוא

לשון הסוגיא במסכת שבת בדף קו, א :

תני רבי אבהו קמיה דרבי יוחנן, כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר. א"ל פוק תני לברא, חובל ומבעיר אינה משנה, ואם ת"ל משנה, חובל בצריך לכלבו, מבעיר בצריך לאפרו. והאנן תנן: כל המקלקלין פטורין? מתניתין רבי יהודה, ברייתא רבי שמעון. מ"ט דרבי שמעון? מדאיצטריך קרא למישרי מילה, הא חובל בעלמא חייב, ומדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן, שמע מינה מבעיר בעלמא חייב. ורבי יהודה? התם מתקן הוא, מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי.

שתי בעיות עיקריות יש בסוגייתנו :

- א. במה נחלקו רבי אבהו ורבי יוחנן, ומה יחס מחלוקתם למחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה?
- ב. מנין יודעת הגמרא שנחלקו ר"י ורבי שמעון בדין מקלקל בחבורה?

מן הביאורים השונים שהציעו הראשונים לבעיות אלו, נובעים כללים חשובים בדין מקלקל ובדין מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ב. שיטת רש"י

רש"י מפרש ששאלת הגמרא: "והאנן תנן כל המקלקלין פטורין" היא על רבי אבהו, שתירץ שהמשנה הזו נשנתה לשיטת רבי יהודה שסובר מקלקל בחבורה פטור, ואילו הברייתא ששנתה: "חוץ מחובל ומבעיר" נשנתה לשיטת רבי שמעון שסובר שמקלקל בחבורה חייב. עוד מבאר רש"י שמחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון נובעת ממחלוקתם בדין מלאכה שאינה צריכה לגופה. חובל ומבעיר הן מלאכות של קלקול ואין שום אפשרות למצוא תיקון בגופן אלא מחוץ להן, ואפילו מבעיר עצים לבשל קדירה אינו חשוב תיקון בגופה של הבערה אלא בדבר אחר. לכן חובל ומבעיר מוגדרות כמלאכות שאין צריך לגופן. רבי שמעון, הסובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, תמה מפני מה הצריכה התורה היתר מיוחד למול בשבת, והרי אין בחבורה של מילה שום תיקון בגופה? עוד קשה

לו, מפני מה אסרה התורה הבערה בבת כהן? מכאן הסיק רבי שמעון שבמקלקל בחבורה ובהבערה חייבה התורה, למרות שהן, כאמור, מלאכה שאינה צריכה לגופה. לעומת זאת רבי יהודה, הסובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, יכול למצוא גם במלאכות של חובל ומבעיר תיקון מחוצה להן, כגון התיקון של מצווה שיש במילה, או כגון חובל וצריך לכלבו, ומבעיר וצריך לאפרו, שכולם הם תיקונים מחוץ לגופה של מלאכה, ולכן לדעתו אין סיבה לסטות מהכלל הקבוע שכל המקלקלים פטורים, וחובל ומבעיר חייב רק במקרים מעין אלו, אבל חובל או מבעיר שאינם אלא מקלקלים גמורים אכן יהיו פטורים.

כתבו התוספות בסוגיה (קו, א ד"ה חוץ) שמשמע מדברי רש"י (וכן כתב רבינו שמואל בפירושו המובא בתוספות) שמחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה היא עצמה מחלוקת רבי אבהו ורבי יוחנן שבסוגיתנו, רבי אבהו סובר שבחובל ומבעיר חייב למרות שהוא מקלקל, כיוון שסובר הוא כרבי שמעון, ואילו רבי יוחנן סובר כרבי יהודה שגם במלאכות אלו צריך תיקון כדי שיתחייב, ואף שהתיקון אינו תיקון בגופה של מלאכה, הרי מלאכה שאינה צריכה לגופה חייבים עליה, לדעתו.

הקשיים בשיטת רש"י ותירוניהם

על שיטת רש"י כפי שהובנה כאן היקשו התוספות בסוגיה (ד"ה חוץ):

- (1) מדוע דוחה רבי יוחנן את רבי אבהו, ואומר לו: "פוק תני לברא", וכי מפני שרבי יוחנן סובר כרבי יהודה יכול הוא לדחות את מי שסובר כרבי שמעון?
הרמב"ן בחידושו (ד"ה כל המקלקלין פטורין) הוסיף שתי קושיות:
- (2) לפי רש"י, מדוע הגמרא אומרת שטעמו של רבי שמעון מ"הבערת בת כהן", ולא מן הפסוק: "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת"? והלא לדעתו אין שום אפשרות למצוא בהבערה תיקון אלא מחוץ לגופה, ומוכח משם שמקלקל בהבערה חייב לדעת רבי שמעון הסובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור.
- (3) ישנן כמה סוגיות מהן מוכח שגם רבי שמעון שמחייב 'מקלקל בחבורה ובהבערה' פטור בהם במלאכה שאינה צריכה לגופה, ואם כן כיצד ייתכן לפי רש"י לחייב על חובל ומבעיר לרבי שמעון, והרי אף שמקלקל בחבורה חייב, עדיין זאת מלאכה שאינה צריכה לגופה, ומלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה?

נראה שרוב קושיות אלה ניתנות לתירוץ:

קושית התוספות יסודה בהבנה מסוימת של שיטת רש"י שאין לה הכרח בדבריו, ואלמלא דבריהם היינו מפרשים את רש"י באופן אחר והקושיה תוסר. מעולם לא אמר רש"י שרבי אבהו ורבי יוחנן נחלקו במחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה, וגם מדברי התוספות מוכח שהבינו שאי אפשר להכריח זאת בדבריו.

אפשר לפרש שכל דברי רש"י אינם אלא לשיטת רבי אבהו. רבי אבהו הוא זה שנאלץ לחלק בין המשנה לבין הברייתא, ותלה אותן בדעת רבי שמעון ורבי יהודה. אבל רבי יוחנן אינו צריך לכך, כיון שהוא סובר שמוסכם על דעת הכל שכל המקלקלין פטורים, ומה שנאמר בברייתא: "חוץ מחובל ומבעיר" - "אינה משנה, ואם תמצא לומר משנה, חובל בצריך לכלבו ומבעיר בצריך לאפרו". ייתכן גם לומר שרבי יוחנן סובר שאין בזה כלל מחלוקת בין רבי שמעון לרבי יהודה, וגם לרבי שמעון אין זה תיקון מחוץ לגופה, כפי שסובר רבי אבהו, אלא תיקון בגופה (כפי שהרמב"ן עצמו כתב), ולא אמר רש"י את חידושו אלא לפי רבי אבהו.

בכך תירצנו את הקושיה הראשונה. רבי יוחנן ורבי אבהו לא נחלקו כלל במחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה.

כמו כן מובן עתה מדוע לא נודע מקורה של מחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה במקלקל בחבורה - שאלה בה התקשו הראשונים. אכן, מעולם לא נחלקו הם בדבר זה בפירוש, אלא שרבי אבהו, כדי לתרץ את הסתירה שבין הברייתא למשנה, תלה אותן במחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה הידועה בעניין מלאכה שאינה צריכה לגופה, והוא שהסיק שמחלוקתם זו נובעת מחלוקת אחרת בעניין מקלקל בחבורה, מפני שאי אפשר למצוא תיקונים במלאכות אלו של חובל ומבעיר אלא מחוץ להן, וכמו שביאר רש"י.

ממילא כל דיון הגמרא מה טעמו של רבי שמעון וכו' אינו אלא לפי רבי אבהו, אבל רבי יוחנן דוחה אותו ולדעתו לא נחלקו רבי שמעון ורבי יהודה בדבר זה כלל מפני שבחובל וצריך לכלבו או לאפרו נחשב הדבר תיקון בגופה של המלאכה גם לרבי שמעון, כמו שיתבאר לקמן בדברי הראשונים האחרים. אמנם לפי זה מה שהגמרא אומרת בכמה מקומות (למשל כתובות ו, א) שרבי שמעון ורבי יהודה חולקים במקלקל בחבורה, אין זה אלא לפי רבי אבהו, ודבר זה אינו נוח.

לכן אפשר לפרש באופן אחר. רש"י אכן אמר את דבריו רק בדעת רבי אבהו, אך גם רבי יוחנן מסכים שנחלקו רבי שמעון ורבי יהודה במקלקל בחבורה, אלא שסובר הוא שאין מחלוקתם זו תלויה כלל במחלוקתם במלאכה שאינה צריכה לגופה. אמנם לדעת רבי יוחנן גם רבי שמעון הסובר שמקלקל בחבורה חייב, סובר כן דווקא בצריך לכלבו או לאפרו מאחד מן הטעמים שנאמרו בראשונים¹.

בין כך ובין כך מתורצת הקושיה החמורה על רש"י, מפני שלא אמר את דבריו אלא לפי רבי אבהו².

גם את קושיית הרמב"ן (3) נראה לעני"ד שאפשר לתרץ.

רש"י לא אמר שחבורה והבערה הן לעולם מלאכות שאינן צריכות לגופן, כל שאמר הוא שאם גם במלאכות אלו הדין הוא שמקלקל פטור, וכדי להתחייב צריך למצוא בהן תיקון, אין אפשרות למצוא אותו אלא מחוץ לגופן. אבל, אחר שרבי שמעון הסיק שמקלקל בחבורה ובהבערה חייב, אין צורך לחפש בהן תיקון מחוץ לגופן, וממילא המלאכה היא עצם הקלקול, והוא צריך לגופה - כיוון שזקוק הוא להשחתת העצים כדי להשיג מטרה אחרת, נמצא שהוא זקוק למטרה המיידית הזו שהיא בגופה - כדי להשיג מטרה אחרת שאינה בגופה.

ואין זה דומה למוציא את המת לקוברו ששם רש"י אומר שנחשב הדבר למלאכה שאינה צריכה לגופה - כלשונו: "אינו צריך לגופה דהוצאה ולא למת, אלא לפנות ביתו והוצאה הצריכה לגופה כגון שהוא צריך לחפץ זה במקום אחר" (שבת עג, ב ד"ה מתקן) - מפני ששם אין ההוצאה של המת מן הבית משרתת שום תכלית של מלאכת הוצאה, שתכליתה העברת חפץ למקום אחר ששם זקוק לו, ואילו בהוצאת המת הוא אינו צריך אלא שלא יהא המת בבית.

1. למשל תוספות (ד"ה חוץ) - כדי ליצור 'קצת תיקון'; רמב"ן (בחינושיו לסוגיה) - כדי שנוכל להגדיר הפעולה כמלאכה הצריכה לגופה.
2. אגב כך תתורץ גם קושיה של ה"פני יהושע" (כתובות ה, ב ד"ה בפרש"י) על רש"י מן הגמרא בכתובות. לשיטתנו ניתן לתרץ שהסוגיה שם (בכתובות) היא לפי רבי יוחנן.

בהשחתת עצים, לעומת זאת, אין המצב כך. אם מקלקל בהבערה חייב, תחשב ההשחתה למלאכה שצריכה לגופה, שכן זקוק הוא לתכלית השחתת העצים כדי להפיק מהם אש.

והנה לדברינו ההסבר לפי רש"י במצוות מילה הוא שלדעת רבי יהודה מקלקל בחבורה פטור, אלא שיש במילה תיקון מחוץ לגופה של מלאכה - המצווה. לדעת רבי שמעון, לעומת זאת, תיקון מחוץ לגופה אינו חשוב לכלום, ומכאן שמקלקל בחבורה חייב, ואם כן עצם הקלקול במילה הוא המלאכה, והיא חשובה צריכה לגופה כיוון שהוא צריך למילה. אבל בקורע על מתו, היות והוא מקלקל, פוטר רבי שמעון למרות שזו מצווה, שהרי התיקון הוא מחוץ לגופה.³

אמנם קשה להבין לפי זה את דברי הגמרא בפרק 'כלל גדול':

אמר רבי אבא החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה פטור עליה, ואפילו לרבי יהודה דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, הני מילי מתקן, האי מקלקל הוא. (שבת עג, ב)

וקשה, הרי אמרנו לשיטת רש"י שלדעת רבי יהודה הסובר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, גם חובל וצריך לכלבו חייב, ואינו נדון כמקלקל סתם שפטור, מפני שגם תיקון שמחוץ למלאכה נחשב תיקון לדעתו. אם כן, מדוע שלא נחייב גם את החופר גומא והרי הוא 'מתקן אצל עפרי'?

וצריך לומר שהתיקון בעפר אינו שייך כלל למלאכת החרישה בשדה או הבניין בבית, ולכן אינו יכול להפוך את המלאכה למלאכת תיקון, מה שאין כן במבעיר וצריך לאפרו.

ג. שיטת התוספות

התוספות (בסוגייתנו, ד"ה חוץ), לאור קושיותיהם על רש"י ורבינו שמואל, מפרשים את המחלוקת של רבי יוחנן ורבי אבהו באופן אחר. לשיטתם לא נחלקו רבי אבהו ורבי יוחנן במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון, אלא בדעת רבי שמעון בלבד. רבי אבהו סובר שרבי שמעון מחייב בחובל ומבעיר אפילו במקלקל גמור, ואילו רבי יוחנן סובר שאינו מחייב אלא במקום שיש 'קצת תיקון' כמו חובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו. נראה שכוונת התוספות בצורך של 'קצת תיקון' שלפחות תהיה במעשה תועלת מסוימת בשבילו, שלא יהא כשוטה שודאי פטור, ואף אם הוא מקלקל ביחס לרוב העולם לפחות יהיה לו איזה תיקון במעשהו.

אלא שלפי פירוש זה קשה: מדוע לדעת רבי יוחנן, יפטור רבי יהודה במקרים כאלה של "צריך לכלבו ולאפרו", והרי הם תיקון? ואף אם תאמר שאינם בגוף המלאכה, הרי רבי יהודה מחייב אף במלאכה שאינה צריכה לגופה? תירצו התוספות שהתיקון הזה אינו חשוב לרוב בני אדם. ועוד תירצו בשם רבינו תם, מפני שאינו תיקון מידי אלא לאחר זמן הוא בא (שהרי הדם בא לאחר החבורה, והאפר נולד לאחר השריפה, ולא בשעת המעשה). לפי זה צריך לומר שהטעם שרבי יהודה מחשיב מילה לתיקון גמור הוא שבני אדם עושים כן, והמצווה היא מיידית, ועיין בדברינו לקמן. לגבי קורע על מנת לתפור ומוחק על מנת לכתוב (שאף הן מלאכות קילקול), מסבירים התוספות שסיבת החיוב (לרבי יהודה) למרות שאין

3. ובכך ניתרצה קושית התוספות דף קה, ב ד"ה הא.

התיקון מיידי היא ששם הקילקול מביא בסופו של דבר למצב מתוקן יותר אף מהמצב הראשוני, וכן מפני שהקילקול הכרחי לצורך התיקון, ולכן אף אם אינו מיידי, נחשב לתיקון. הסברה היא שכאשר מוכרחים לקלקל בשביל לשפר את המצב, הרי שמיד כשמקלקלים, מתחיל התיקון.

אלא שקשה, כיצד מחייב רבי אבהו לרבי שמעון במקלקל גמור שאין בו שום צורך, והרי רבי שמעון פוטר במלאכה שאינה צריכה לגופה אף בחבורה? ותירצו התוספות (ד"ה בחובל) שהעושה סבר שיוכל להשתמש בדם לכלבו ולכן עשה את המלאכה לצורך גופה, אבל בפועל התברר שאינו יכול ולכן הוא מקלקל גמור (דוגמא לדבר, באיסורי הנאה). טעם דברי התוספות הוא שמלאכה שצריכה לגופה נבחנת על פי כוונת העושה, ואילו מקלקל נבחן לפי המציאות.

לדעת התוספות מילה נחשבת לכל הדעות מלאכה הצריכה לגופה בגלל המצווה (וצריך להבין איך דבר זה מתיישב עם הגדרתם בפרק 'המצניע' (שבת צד, א ד"ה רבי שמעון פוטר) למלאכה שצריכה לגופה שהיא מטרת המלאכה במשכן), אלא שנחלקו רבי שמעון ורבי יהודה האם המצווה תחשיב אותנו למתקן או לא. רבי שמעון מתייחס למילה כאל קלקול כיוון שסובר שצריך תיקון במציאות, ואף על פי כן היא נחשבת למלאכה הצריכה לגופה, כי כשדנים מצד מלאכה שצריכה לגופה הדיון הוא לפי האדם העושה, ואם לאדם זה המצווה היא תכלית העשייה שלו - חשוב הדבר למלאכה הצריכה לגופה. כיון שרבי שמעון אינו מתייחס למצווה כאל תיקון, לפיכך הסיק ממילה שמקלקל בחבורה חייב. במקרה של "קורע על מתו", כתבו התוספות (קה, ב ד"ה הא) שנחשב למתקן לא מפני המצווה אלא מפני שזקוק הוא ללבוש בגד קרוע.

רבי יהודה, לעומת זאת, סובר שגם תיקון של מצווה נחשב תיקון, ומכאן הסיק שמקלקל בחבורה פטור. אם כן יש כאן מחלוקת חדשה בין רבי שמעון ורבי יהודה בשאלת היחס לתיקון של מצווה, שאינה קשורה כלל למחלוקתם במלאכה שאינה צריכה לגופה.

התוספות בפרק כלל גדול (עה, א ד"ה וליחייב) כתבו שגם לרבי יהודה שמקלקל בחבורה פטור, אפשר לחייב פוצע חילזון משום נטילת נשמה, כיוון שיש 'קצת תיקון' שאינו מפרכס לכאן ולכאן (וכך קל יותר להוציא את דמו). דבריהם שם סותרים את מה שכתבו בסוגייתנו שרבי יהודה פוטר ב'קצת תיקון'. אמנם אפשר היה לחלק ש'קצת תיקון' האמור כאן - שנוח לו בפירכוס - תיקון הוא לרוב בני אדם, מה שאין כן בצריך לכלבו ולאפרו ששם זהו 'קצת תיקון' שאינו נחשב תיקון לרבי יהודה מפני שאינו תיקון לרוב בני אדם. אלא שהתוספות עצמם שם הסתמכו על גמרא במסכת פסחים (עג, א) שם מוזכר שגם למי שפוטר מקלקל בחבורה צריך 'קצת תיקון'; ושם פירשו זאת התוספות (ד"ה לדברי) לפי רבי שמעון אליבא דרבי יוחנן ולא לפי רבי יהודה. אם כן משמע שיש כאן מחלוקת בין התוספות בפסחים ובסוגייתנו בשבת קו, לבין התוספות בדף עה.

הנובע מניתוח זה של דברי התוספות הוא שהם מתייחסים למילה לדעת רבי שמעון כקלקול, אף על פי שהיא מלאכה שצריכה לגופה בגלל המצווה, וכמו שביארנו ביסוד ההבדל ביניהם, ומכאן שחידושו העקרוני של הרמב"ן בסוגיה, כפי שנפרט בפרק הבא, כתוב כבר בתוספות, אלא שנחלקו התוספות והרמב"ן בפרטי הבנת הסוגיה.

ד. שיטת הרמב"ן

הרמב"ן מציע שיטה שלישית להבנת הסוגיה. יסודה בהנחה שתיתכן מלאכה של קלקול גמור ובכל זאת תיחשב למלאכה שצריכה לגופה. אימתי, כאשר הוא צריך לקלקול.

לדעת הרמב"ן נחלקו רבי אבהו ורבי יוחנן בדעת רבי שמעון אבל לא בדין מקלקל בחבורה. שניהם מסכימים שרבי שמעון מחייב אף בקלקול גמור בחבורה. לא נחלקו אלא במלאכה שאינה צריכה לגופה, בחובל ומבעיר, שרבי אבהו סובר שרבי שמעון הסובר שאין דין מקלקל בחבורה, מוכרח לסבור גם שאין דין של מלאכה שאינה צריכה לגופה בחבורה, מפני ששני הדינים נלמדים מאותו יסוד של "מלאכת מחשבת".

לעומתו סבור רבי יוחנן שאף שרבי שמעון מחייב במקלקל בחבורה, פוטר הוא במלאכה שאינה צריכה לגופה, ולכן העמיד הוא את הברייתא המחייבת בחובל ומבעיר רק בצריך לכלבו ולאפרו. זה נקרא צריך לגופה של מלאכה מפני שישוד המלאכה הוא נטילת הדם, ואת הדם הוא צריך. אף על פי כן נחשב הוא למקלקל גמור, מפני שאין דרך בני אדם לקחת דם בצורה של חבלה.

גם מילה, לדעת רבי יוחנן, נחשבת לרבי שמעון 'צריכה לגופה', כיוון שהוא מעונין להיות מהול, ונחשב הדבר כצורך בגוף הדבר שפועל בו את המלאכה, מפני שבמלאכות שעיקרן הפרדה כמו גוזז או זורה ובורר, אין חילוק אם צריך לדבר שהפריד או לדבר שהפריד ממנו, בשניהם נחשב הדבר לצריך לגופה. למרות זאת המצווה אינה נחשבת תיקון לדעת רבי שמעון, היות ובגוף הנימול יש קלקול וחבלה. ואף על פי שהוא זקוק למציאות זו, ואף שיש תיקון אצל המצווה, זהו תיקון חיצוני ואינו כלום לדעת רבי שמעון כיוון שהוא סובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, ואם בכל זאת נזקקנו להיתר מיוחד למול בשבת מוכח שמקלקל בחבורה חייב. רבי יהודה, לעומתו, סובר שסוף סוף יש תיקון מחוץ למלאכה במצווה, ולכן לשיטתו שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, חייב גם כאן. נמצא שגם לרבי יהודה וגם לרבי שמעון מילה היא מלאכה הצריכה לגופה, ולפי שניהם אין תיקון בגוף הנימול, ויש תיקון מחוץ לגופה (במצווה), ומחלוקתם במקלקל בחבורה נובעת ממחלוקתם במלאכה שאינה צריכה לגופה (ובנקודה זו, וזו בלבד, סובר הרמב"ן כרש"י ולא כתוספות).

לכשנעיין בדבר נמצא שבנושא אחד שיטת הרמב"ן ושיטת התוספות בדעת רבי שמעון שווה היא באופן עקרוני (בעוד שהר"ן שנסקור להלן ורש"י בדעת רבי אבהו חולקים עליהם בזה). לדעת שניהם מצווה נחשבת למלאכה שצריכה לגופה, ואף על פי כן אינה נחשבת לתיקון. ההסבר לכך הוא פשוט. תיקון נמדד לפי ערך המעשה, ואילו מלאכה שצריכה לגופה נמדדת לפי כוונת העושה. אפשר לפרש ששני הדינים נלמדים מן הפסוק של "מלאכת מחשבת", אלא שהן שתי משמעויות שונות במילה "מחשבת": חשובה, ומחושבת. האחת מלשון חשיבות, והאחרת מלשון מחשבה. תיקון הוא *חשוב* ונמדד הדבר לפי רוב בני האדם, ואילו הפירוש של צריכה לגופה הוא *מחושב* וזה נמדד רק לפי העושה בעצמו.

בזה התבאר גם מדוע לדעת הרמב"ן יכול רבי יוחנן לחלק בדעת רבי שמעון ולומר שהוא מחייב מקלקל בחבורה, אבל אין זאת אומרת שהוא יחייב גם במלאכה שאינה צריכה לגופה בחבורה, כיוון שהם שני ביטויים שונים של המושג מלאכת מחשבת.

אלא שנחלקו התוספות והרמב"ן במחלוקת "מקומית" בהבנת שיטת רבי אבהו. הרמב"ן הבין שהוא סובר שלדעת רבי שמעון מלאכה שאינה צריכה לגופה בחבורה חייב, ואילו לדעת התוספות רבי אבהו סובר שרבי שמעון פוטר מלאכה שאינה צריכה לגופה אף בחבורה, אך כאן, שהעושה סבר בטעות שיצטרך לגופה, נחשב 'צריכה לגופה'. עוד נחלקו הרמב"ן והתוספות בסיבת מחלוקתם של רבי שמעון ורבי יהודה במקלקל בחבורה. לדעת הרמב"ן נובעת היא ממחלוקתם במלאכה שאינה צריכה לגופה, ולדעת התוספות נובעת היא ממחלוקת ביחס לתיקון של מצווה האם נחשב לתיקון.

ה. שיטת הר"ן

שיטה אחרת יש לר"ן בחידושו. לענ"ד משמע מן הר"ן שאינו מקבל את החילוק שאמרנו בין המעשה לעושה, וממילא ברור שלדעתו לא ייתכן מקלקל שיהא מלאכה שצריכה לגופה, ולכן נאלץ הוא להגדיר הגדרה חדשה למושג מלאכה שאינה צריכה לגופה. לדעת הר"ן, מלאכה שאינה צריכה לגופה אין פירושה שאין הוא צריך לשום תכלית, שאז בודאי הוא מקלקל, אלא משמעה שהוא צריך לתכלית אחרת שהיא נובעת מגופה של מלאכה, אך אינה התכלית העיקרית שלה שנאסרה בשבת, ואז התכלית הזאת "מושכת את המלאכה אחריה". כלומר, אנו קובעים שמפני התכלית ההיא נעשית המלאכה ולכן פטור, שהרי אין היא תכלית שנאסרה, וכאילו היה כתוב: "מלאכה שצריכה לשאינה גופה".

רבי שמעון מחייב במקלקל בחבורה בתנאי שאין לו שום תכלית כלל, אבל אם יש לו תכלית אחרת שהמלאכה נמשכת אחריה אז פטור אף בחבורה מפני שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה אלא למטרה אחרת שהיא נובעת ממנה אך אין היא המטרה שנאסרה. וזהו שאמרה הגמרא לגבי מוציא קוץ, אף על פי שרבי שמעון סובר שמקלקל בחבורה חייב, בכל אופן הוא סובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, כי תכלית ההיתר של הוצאת הקוץ הוציאה את כל הפעולה מכלל החבלה. אבל במקום שאין לו שום תכלית תיקון כלל, או שתכלית התיקון אינה נמשכת מתוך המלאכה אלא בדבר צדדי שאינו קשור לה ישירות, זהו מקלקל בחבורה שחייב.

רבי שמעון למד את דינו מכך שהתורה היתה צריכה להתיר מילה בשבת ומשמע שללא היתר זה היה חייב משום חובל. מילה היא קילקול גמור, והיותה מצווה אינו נחשב תיקון. בנוסף, אין המצווה נחשבת למטרה אחרת של היתר שתמשוך את המלאכה אליה ואז תהיה מלאכה שאינה צריכה לגופה שפוטר בה רבי שמעון אף בחבורה, מפני שמצווה אינה נמשכת מגופה של המלאכה, כלומר אין היא מטרה טבעית למלאכה.

ומעתה נבוא למחלוקת רבי אבהו ורבי יוחנן. רבי אבהו הסיק מדברי רבי שמעון שכל מקלקל בחבורה חייב בכל מקרה אף אם הוא קלקול גמור, ובלבד שלא תהיה לו מטרה אחרת טבעית שמוותרת שאז היא תמשוך לה את המלאכה ויהיה פטור.

רבי יוחנן משיב שדבר זה לא ייתכן מפני שאם כן עושה הוא את המעשה בלא שום מטרה כלל והוא כשוטה שאין לחייבו כלל בשבת. מה שרבי שמעון מחייב מקלקל בחבורה אינו אלא כשיש לו תכלית, אמנם צריך שהתכלית הזו לא תהיה מספיק חשובה כדי שנקרא לה תיקון, וכן שלא תהיה מטרה טבעית שנובעת מן המלאכה ומושכת אליה, שאז רבי שמעון יפטור כמו שאמרנו - מדין מלאכה שאינה צריכה לגופה. תכלית שתעמוד בקריטריונים אלה

היא 'צריך לכלבו ולאפרו', שאז אינו שוטה אבל אין זה תיקון חשוב מפני שבסך הכל קילקל יותר מאשר תיקן, ואין זו מטרה טבעית שנובעת מן המלאכה - שהרי בני אדם אינם חובלים או מבעירים לשם כך, ולכן אי אפשר לקרוא לזה מלאכה שאינה צריכה לגופה - בה פוטר רבי שמעון.

הנובע מכאן שהרמב"ן והר"ן נחלקו מחלוקת קיצונית בהבנת "צריך לכלבו ולאפרו". הרמב"ן מחשיב זאת כמלאכה שצריכה לגופה, ואילו הר"ן, לא זו בלבד שאינו מחשיב זאת כמלאכה הצריכה לגופה, אלא שכלל אינו מחשיב זאת כמטרה טבעית שראויה להיקרא אפילו "אינה צריכה לגופה". אין להתפלא על המחלוקת הקיצונית הזאת מפני שהיא תלויה בהגדרת מלאכת חובל: אם היא עצם נטילת הדם - כי הדם הוא הנפש, אז צודקת דעת הרמב"ן שאם צריך את הדם ייחשב הדבר ל"צריכה לגופה", אבל אם העיקר הוא החלשת החיים אז ודאי שנטילת הדם אינה נקראת גופה של מלאכה, ואם נטל לצורך כלבו - מה שאין בני אדם עושים - אין זו כלל מטרה הנובעת מן המלאכה אלא מטרה חיצונית לה.

לפי הבנה זאת בר"ן, אם תהיה מלאכה שאינה קלקול ואין היא נעשית לצורך - אך גם אינה נעשית לצורך תכלית טבעית אחרת הנמשכת ממנה, יחייב בה אף רבי שמעון - כיון שאין זאת מלאכה שאינה צריכה לגופה. כך הבין האגלי טל בדברי הר"ן, (עיין בדבריו במלאכת צד). אולם לענ"ד ייתכן שניתן להבין בר"ן שאין מציאות כזו, ובכל מקרה יפסור רבי שמעון מלאכה שאין בה צורך כלל, והיא תיקרא מקלקל או שטות (ואולי אפשר לקרוא למקרה כזה מלאכה שאינה צריכה לגופה מסוג פשוט). אלא שהר"ן אמר שבחבורה, לדעת רבי שמעון שמקלקל בה חייב, פסור רק אם תהיה מלאכה שצריכה לגוף אחר שנובע ממנה, וכמו שהגדיר הר"ן מלאכה שאינה צריכה לגופה. וצריך עיון.